

Termit kääntäjän näkökulmasta

Inkeri Vehmas-Lehto
Helsingin yliopisto

Most information in special fields is expressed through terms. This makes terms the most important constituents of LSP texts. Terms also constitute a central issue in the translation of LSP texts. Translators meet with terminological problems both when interpreting the ST and when creating a translation. Interpretation problems may be caused by deficient expertise in the special field in question, i.e. poor knowledge of concepts and their mutual relations. Interpretation problems may also be connected with synonymy or homonymy of terms. On the other hand, when creating a translation there are problems with equivalents. In this article, a distinction is made between natural (either total or partial) equivalents and artificial equivalents. Artificial equivalents are necessary when there is no equivalent in the TL. They are also needed when existing partial equivalents cannot be regarded as satisfactory or the translator prefers using a foreignizing translation strategy instead, i.e. makes the translation reflect source culture concepts. From the point of view of translators, it would be helpful to indicate the type of equivalents offered in dictionaries. This article contains certain suggestions as to how it could be done.

Avainsanat: terminologia, kääntäminen, vastine, vastinetyö

1 Johdanto

Tarkastelen tässä artikkelissa terminologisia ongelmia ja niiden ratkaisuja kääntäjän näkökulmasta. Kääntäjän ensisijainen tarve on löytää sopiva vastine kullekin lähtökielisellem termille kussakin konkreettisessa tilanteessa, mutta toissijaisena tavoitteena voi olla myös oman, henkilökohtaisen ”termipankin” täydentäminen, sillä vastineongelmat toistuvat eikä olemassa olevista sanastoista tai termipankeista välttämättä löydy kaikkea tarvittavaa tietoa. Niinpä kääntäjätkin joutuvat jossakin määrin perehtymään myös muihin tiedonlähteisiin, esimerkiksi rinnakkaisteksteihin.

Artikkelin aineisto on paljolti peräisin kääntäjille tarkoitetuista sanakirjoista: Suomalais-venäläisestä metsäsanakirjasta (SVMS) ja Igor Kudashev in Suomalais-venäläisestä sosiaalialan sanastosta (Kudashev 2000), mutta aineistona on käytetty myös opinnäytteitä. Erikoiskielisiä tekstejä käännettäessä liikutaan jatkuvasti käsitetason ja terminologisen (kielellisen) tason välillä: lähtötekstin termin ymmärtäminen vaatii vastaavan käsitteen mieltämistä, kun taas vastinetyössä tälle käsitteelle on löydettävä

termi tai sen puuttuessa luotava nimitys. Vastavuus perustuu käännöksissä joka tapauksessa käsitteisiin; erikielisten termien muodossa ei välttämättä ole mitään yhteistä.

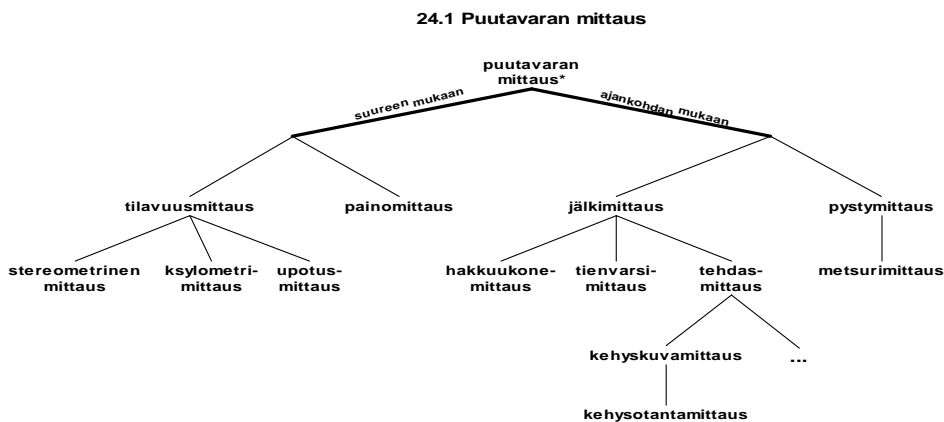
Termit voivat olla kääntäjälle hankalia sekä analysoitaessa lähtökielistä tekstiä että tehtäessä vastinetyötä. Käsittelenkin ensin lähtökielisten termien ymmärtämiseen liittyviä ongelmia ja siirryn sitten vastineongelmiin. Esitän myös kääntäjän vastinetyöhön sopivan vastineluokituksen, joka poikkeaa normatiivisessa sanastotyössä, esimerkiksi Sanastokeskus TSK:ssa, käytettävästä luokituksesta.

2 Termit ymmärtämisiongelmana

Termit ovat erikoiskielisen tekstin avain, sillä tekstin kielenulkoisen informaatio keskittyy niihin. Esimerkiksi käsitteen *hiilen kierto* määritelmässä on pienessä tilassa paljon informaatiota:

- (1) **hiilen kierto**
biogeokemiallinen kierto, jossa vihreät kasvit yhteyttävät ilmakehän hiilidioksidia orgaanisiksi yhdisteiksi ja jossa hiili palaa ilmakehään hengityksen mukana ja orgaanisen aineen hajotessa (SVMS)

Termit vastaavat erikoisalan yleiskäsitteitä eli erikoisalan asiantuntijoiden mielikuvia olioiden, tapahtumien tai ominaisuuksien luokista. Yhtä tärkeitä kuin käsitteet itse ovat niiden väliset suhteet ja näistä muodostuvat käsitejärjestelmät. Kuviossa 1 on esimerkkinä käsitekaavio osasta puutavaran mittauksen käsitejärjestelmää:

Kuvio 1. Käsitekaavio puutavaran mittauksesta Suomessa (SVMS).

Erikoisalan tietämys onkin nimenomaan tietoa käsitteistä ja käsitejärjestelmistä, ja pystyäkseen tuottamaan laadukkaan käännökseen myös kääntäjä tarvitsee tietoa toisaalta käännettävän tekstin ja toisaalta vastinekielen termeistä ja niiden alla kätkössä olevista käsitteistä ja näiden käsitteiden suhteista.

Termin luonteeseen kuuluu, että se viittaa nimenomaan erikoisalan käsitteeseen. Monet termit ovat kuitenkin yleiskielisten sanojen tai sanaliittojen näköisiä. Kääntäjä tunnistaa sanan tai sanaliiton termiksi helposti ainakin silloin, kun sen yleiskielinen merkitys ei tuota sellaista virkettä, joka olisi tulkittavissa mielekkäällä tavalla. Niinpä ilmauksessa *vihollisen kuluttaminen* ei voi olla kyse *kuluttaa*-verbin yleiskielisistä merkityksistä 'käyttää, rasittaa jtkak niin, että se kuluu, heikkenee, huonontuu' tai 'hupenee, vähenee' (ks. Suomen kielen perussanakirja). Erityisen outo *vihollisen kuluttaminen* olisi kollokoinnin kannalta, sillä yleiskielessä tuskin kulutettaisiin elävää olentoa. Kyseessä onkin sotilastermi, jolla tarkoitetaan vihollisjoukkojen ja vihollisen kaluston vähittäistä tuhoamista. Toisena esimerkkinä yleiskielisen ilmauksen näköisestä termistä voisi olla metsäalan termi *sulkeutunut metsä*. Sen osat ovat yleiskieltä, mutta kokonaisuutena se on termi, joka viittaa "metsikköön, jossa puiden oksat ovat tavoittaneet toisensa" (ks. SVMS s.v. *sulkeutunut metsä*).

Samalla kun kääntäjä tunnistaa sanan tai ilmauksen termiksi, hänen aivonsa miettivät jo, mihin käsitteeseen termi viittaa. Monet termit kertovatkin jo jotakin käsitteestä. Osa termeistä on nimittäin ns. läpinäkyviä, eli ne heijastavat käsitteen olennaispiirteitä, esim. *metsänsuojelu*, *heinäntorjunta*, *juuristovaurio*, *kuollut oksa* tai *kuorellinen puutavara*. Osa termeistä, ennen kaikkea vierasperäiset sanat, ovat kuitenkin läpinäkymättömiä, eli niiden muodosta ei voi päätellä niiden merkitystä, esim. *fellodermi* tai *nitrifikaatio*.

Termin muoto voi jopa johtaa harhaan eli antaa väärän kuvan käsitteestä. Esimerkiksi termit *ylivaluma* ja *ylivirtaama* eivät suinkaan tarkoita sitä, että jokin valuu tai virtaa yli laidan, vaan suurinta tietyltä alueelta tietynä ajanjaksona tulevaa valumaa ja tietyn ajanjakson suurinta virtaamaa (ks. SVMS). Termin sisäinen muoto ei siis välttämättä heijasta käsitettä, ainakaan sen olennaispiirteitä. Käsitteeseen siitä, millaiseen käsitteeseen

termillä viitataan, syntyikin käännettävään tekstiin tai muihin alan teksteihin sisältyvästä käsitetiedosta, mm. määritelmistä.

Kääntäjää harhauttaa monesti se, että samalla käsitteellä on eri nimityksiä. Mistä hän voi tietää vaikkapa sen, että termit *kaatovänkäri*, *kaatovänkäin*, *kaatovippa*, *kaatorauta* ja *vänkäri* viittaavat samaan käsitteeseen: ”kaatoleikkaukseen asetettavaan vipumaiseen kaadonsuuntaajaan” (ks. SVMS s.v. *kaatovänkäri*)? Vaikka normatiivisessa terminologiassa on aina pyritty siihen, että kutakin käsitettä vastaisi vain yksi termi, synonymia on kuitenkin hyvin tavallista.

Hankaluuksia kääntäjälle tuottavat myös polysemia ja homonymia. Esimerkissä (2) termi *jälkeläiskoe* vastaa kahta käsitettä:

- (2) Laajat jälkeläiskoeverkostot ovat tyypillisiä metsäpuiden jalostusohjelmille. Yksittäiset jälkeläiskokeet eroavat toisistaan huomattavasti iältään, kokoonpanoltaan ja kasvupaikkaolosuhteiltaan. Kokeet erottelevat mukana olevien pluspuiden jalostusarvoja tehokkuudella, joka on käänteisessä suhteessa koetta kohdanneiden häiriötekijöiden ja tuhojen aiheuttamaan virhevaihteluun. (Venäläinen & Ruotsalainen 2008; alleviivaukset kirjoittajan.)

Sanoissa *jälkeläiskoeverkostot* ja *jälkeläiskokeet* jälkeläiskokeella tarkoitetaan koeviljelmää, jonka avulla selvitetään ominaisuuksien periytyvyyttä ja määritetään testattavien puiden jalostusarvoja, kun taas termin *jälkeläiskoe* lyhyt muoto *kokeet* viittaa vastaavaan toimintaan, koeviljelyyn.

3 Termit vastineongelmana

Käännettäessä erikoisalan tekstiä tavoitteena on yleensä välittää mahdollisimman täsmällisesti lähtötekstin sisältö. Tätä voi kuitenkin hankaloittaa erikielisten termien vastaavuuden osittaisuus tai vastineen puuttuminen. Kääntäjä ei kuitenkaan voi jättää tekstiin aukkoja, vaan hän joutuu muodostamaan myös keinotekoisia vastineita.

3.1 Vastinetyypit

Vastineet voidaan luokitella toisaalta **luontaisiin vastineisiin** ja toisaalta **keinotekoisiin vastineisiin** eli **vastine-ehdotuksiin**. Luontaiset vastineet voidaan jakaa edelleen **täysiin vastineisiin** ja **osittaisiin vastineisiin** seuraavasti:

- 1 luontainen vastine
 - 1.1 täysi vastine
 - 1.2 osittainen vastine
- 2 keinotekoinen vastine, vastine-ehdotus

Luontaiset vastineet viittaavat sellaisiin vastinekulttuurin käsitteisiin, jotka kokonaan tai osittain vastaavat lähtökielisen termin käsitettä. Ne ovat vastinekieleen vakiintuneita termejä. Keinotekoisia vastineita taas luodaan silloin, kun vastinekielestä puuttuu vastine lähtökielisellem termille tai sille on osittainen vastine, jota ei haluta syystä tai toisesta käyttää. Keinotekoiset vastineet siis luodaan viittaamaan lähtökulttuurin käsitteeseen (ks. 3.2.2 Vastineenmuodostus).

Vastaavuuden osittaisuuden syy voi olla se, että todellisuus on eri maissa erilainen. Esimerkiksi venäläisestä oikeusjärjestelmästä löytyy pakkokeinoihin (mery presečeniija) kuuluva toimenpide *podpiska o neveyzde* (sitoutuminen olla matkustamatta pois ja sitoumuksen vahvistaminen allekirjoituksella), joka on tarkoitettu estämään epäillyn henkilön piiloutuminen tai rikollisen toiminnan jatkaminen. Suomalaisessa lainkäytössä pakkokeinona on matkustuskielto, joka ei edellytä epäillyn allekirjoitusta vaan on puhtaasti viranomaisten antama määräys. Käsitteillä on eroja, mutta oleellisissa suhteissa ne muistuttavat toisiaan. Niinpä termejä *matkustuskielto* ja *podpiska o neveyzde* voidaan pitää toistensa osittaisina vastineina. (Lehtinen 2004: 33.) Myös vastineen puuttuminen johtuu yleensä siitä, että todellisuus on eri maissa erilainen tai eri kehitystasolla. Suomessa on venäjään nähden esimerkiksi paljon vastineetonta sosiaaliturvasanastoa: *asumistukivuositulo*, *isyysraha* jne.

Toinen syy osittaisten vastineiden olemassaololle on se, että todellisuutta luokitellaan eri kieliyhteisöissä eri tavoin. Esimerkiksi luokiteltaessa oksia Suomessa käytetään jaotteluperusteena sitä, mistä oksa lähtee: pääoksa lähtee rungosta ja sivuoksa toisesta

oksasta. Venäjällä taas jaotteluperusteena on oksan puutuneisuus: *suk* on puutunut, *vetv'* ei ole. Erilaiset jaotteluperusteet ovat tavallisia eri tieteenaloilla. Alat ovat voineet kehittyä eri maissa eri tavalla, ja niissä on sen vuoksi erilaiset luokittelut. Esimerkiksi suomalaisessa ja venäläisessä metsätyyppiijaossa ei ole paljon yhtymäkohtia.

Edellä esittämäni vastineiden luokittelua ja nimityksiä on käytetty toimittamassani Suomalais-venäläisessä metsäsanakirjassa (SVMS 2008). Luokittelu ja nimitykset poikkeavat Sanastokeskus TSK:n vastineluokituksesta, johon kuuluvat *termivastine* (= täysi vastine), *lähivastine* (= osittainen vastine) ja *käännösvastine* (= keinotekoinen vastine; ks. Kalliokuusi & Seppälä 1999: 78–79). Termi *käännösvastine* on mielestäni hämmentävä, koska sillä tarkoitetaan käännöstieteessä **mitä tahansa** sanaa tai ilmausta, joka käännöksessä toimii lähtökielisen yksikön vastineena (olipa tämä sitten täysi, osittainen tai keinotekoinen vastine). Termistä *termivastine* syntyy puolestaan käsitys, että täyden vastineen on välttämättä oltava termi eli vastinekielessä tietystä käsitteestä säännöllisesti käytettävä nimitys.

3.2 Vastinetyö

Vastine täytyy siis joko etsiä tai luoda. Terminologiassa näitä toimintoja kutsutaan **vastinetyöksi** (ks. esim. Kalliokuusi & Seppälä 1999), mutta myös kääntäjä joutuu tekemään vastinetyötä, muunkinlaista kuin vain vastineiden etsintää sanakirjoista. Sanakirjoista ei nimittäin yksinkertaisesti löydy apua kaikkiin vastineongelmiin. Toiseksi sanakirjoista ei yleensä näy, millaisia eroja lähtökäsitteiden ja vastineiden välillä on, ja vastaavuuden esittäminen voi muutoinkin olla epätäsmällistä. Esimerkiksi Lexicon forestale -sanakirjassa (Ahlsved, Mandeville & Weissenberg 1979) on annettu vastineet *valka* ja *rubka* sekä termeille *kaato* että *hakkuu*. *Valka* vastaa kuitenkin vain kaatoa eli hakkuun ensimmäistä vaihetta. *Rubka* sen sijaan sopisi termin *hakkuu* vastineeksi, sillä se kattaa myös muut hakkuun vaiheet eli katkonnan, karsinnan ja kasauksen. Tosin *rubka*-käsite on hiukan laajempi kuin suomen käsite *hakkuu*, sillä sen alaan kuuluu myös lähikuljetus. (Ks. SVMS s.v. *rubka*.)

Sen mukaan, etsitäänkö termi vai luodaanko se, vastinetyön voi jakaa **vastineenhakuun** ja **vastineenmuodostukseen**. Jälkimmäinen termi on vakiintunut, edellinen on minun termiehdotukseni.

3.2.1 Vastineenhaku

Vastineenhaku tarkoittaa olemassa olevan termin – täyden tai osittaisen vastineen – etsimistä vastinekielestä. Ellei sitä löydy sanakirjasta, sen tunnistaminen teksteistä voi olla vaikeaa, sillä samaa käsitettä vastaava termi voidaan eri kielissä muodostaa hyvin eri tavoin. Esimerkiksi termejä *päävaltapuut* ja *lähtöisyysalue* vastaavat venäjässä termit *verhnij ârus* 'yläkerros' ja *lesosemennoj rajon* 'metsäsiemenalue'.

Kääntäjän (kuten sanastontekijänkin) ensisijainen tavoite vastinetyössä on löytää täydet vastineet. Erikoisalan puutteellisen tuntemuksen vuoksi käänöksistä löytyy kuitenkin usein sana sanalta tai morfeemi morfeemilta käännettyjä keinotekoisia vastineita silloinkin kun täysi vastine olisi olemassa. Esimerkiksi venäjän termeille *poterpešij*, *obâzatel'noe strahovanie* ja *inostrannyj graždanin* olen nähnyt käänöksissä vastineet *vahingonkärsinyt/vahinkoa kärsinyt*, *pakollinen vakuutus* ja *ulkomaan kansalainen* vaikka suomalaisissa lakiteksteissä käytetään termejä *asianomistaja*, *lakisääteinen vakuutus* ja *ulkomaalainen*. Turhat keinotekoiset vastineet haittaavat tekstin ymmärtämistä, sillä lukija voi ihmetellä, onko kysymys eri käsitteestä. Mieleeni on jäänyt keskustelu kahden venäläisen metsäprofessorin kanssa, joiden mukaan venäjään käännetty metsäalan tekstit on usein käännettävä vielä kerran, käännöskieleltä venäjäksi.

Jos lähtökieliselle termille on olemassa vain osittainen vastine, kääntäjä on valintatilanteessa: hän voi joko käyttää osittaista vastinetta eli valita ns. kotouttavan käänösstrategian (eli lähentää käänöstä tulokielisten lukijoiden maailmaan) tai muodostaa keinotekoisen vastineen eli valita ns. vieraannuttavan käänösstrategian, toisin sanoen pysyttää käänöksen lähtökulttuurissa (ks. 3.2.2 Vastineenmuodostus).

Mainittakoon, että tekstien analyysi paljastaa myös sellaisia luontaisia vastineita, joita tuskin löytyy sanakirjoista, koska vastineet edustavat eri sanaluokkaa kuin lähtökielinen termi. Termit *kuuleminen* (substantiivi) ja *vyslušat* (verbi) vastaavat toisiaan semanttisesti mutteivät sanaluokaltaan, ja termit *esteellinen* ja *otvod* 'jääväys' eivät vastaa toisiinsa edes semanttisesti, mutta viittaavat samaan tilanteeseen, samaan semanttiseen kokonaisuuteen (Probirskaja-Turunen 2005: 104). Tilannevastaavuutta edustavat myös termit *äänestysaktiivisuus* ja *absenteizm* 'äänestämättä jättäminen', joita käytetään puhuttaessa Venäjän ja Suomen vaalijärjestelmistä. Suomalaisissa teksteissä puhutaan äänestysaktiivisuudesta, kun taas venäläisissä teksteissä asiaa katsotaan siitä näkökulmasta, kuinka moni on jättänyt äänestämättä. (Ks. Grichina 2007: 62–63.)

3.2.2 Vastineenmuodostus

Vastineenmuodostukseen kääntäjä turvautuu joko silloin, kun termillä tai käsitteellä ei ole vastinetta (*asumistukivuositulo*, *isyysraha*), tai silloin, kun osittainen vastine olisi olemassa, mutta halutaan viitata nimenomaan lähtömaailman käsitteeseen, esim. *perhe-eläke – semejnaâ pensijâ* (vrt. *pensijâ po slučaju poteri kormil'ca*: vainajan lasten lisäksi myös hänen iäkkäät vanhempansa voivat kuulua edunsaajiin).

Keinotekoisien vastineiden luoja tekee käännöksen lukijakunnalle tavallaan termiehdotuksen. Varsinaisesta termistä ei ole kysymys, sillä termiys edellyttää tietynasteista vakiintuneisuutta eikä aivan uusi ilmaus voi olla vakiintunut. Kääntäjän muodostamasta vastineesta kyllä voi sittemmin tulla termi, jos uusi käsite on tullut vastinekulttuuriin jäädäkseen ja jos vastine on onnistunut. Onnistuneisuuden taas vaikuttavat sellaiset ominaisuudet kuin läpinäkyvyys, lyhyys ja johdonmukaisuus.

Keinotekoisien vastineiden tyyppejä ovat mm. laina (esim. *oligarkki*, *leshoz¹*), käännettä laina eli termin sanasanainen tai morfeemittainen käännettä (esim. *valmistava tiedekunta*

¹ Muita käytettyjä vastineita ovat ainakin *metsäpiiri*, *metsänhoitotalous* ja *paikallinen metsänvalvontaviranomainen* (Poikonen 2009: 52).

← *podgotovitel'nyj fakul'tet*²), semanttinen käänöslaina eli vastinekielisen sanan tai ilmauksen merkityksen laajentuminen lähtökielen vaikutuksesta (esim. *tiekartta* tai *do-rožnaâ karta* ← en *road map* 'ohjelman toteuttamissuunnitelma, toimintasuunnitelma'). Tällaisten vastineiden etuna on lyhyys ja taloudellisuus ja haittapuolena se, että viesti ei vastineen lakonisuuden vuoksi välttämättä mene perille.

Selittävä vastine puolestaan on pitkä ja hankala mutta toisaalta hyvin informatiivinen. Selittävät vastineet esimerkiksi termeille *isyysraha* ja *täysitehoinen eläke* voisivat olla vaikkapa *posobie otcu v svâzi s roždeniem rebenka* 'avustus isälle lapsen syntymän yhteydessä' ja *pensiâ, pri rassčete kotoroj učityvaûtsâ periody bezraborticy i netrudosposobnosti* 'eläke, jota laskettaessa otetaan huomioon myös työttömyys- ja työkyvyttömyysjaksot' (ks. Kudashev 2000).

Kääntäjän kannalta on hankalaa, että sanakirjoissa ei yleensä tehdä eroa vastinetyyppien välille. Ero tehdään vain terminologisissa sanastoissa. Esimerkiksi Sanastokeskus TSK:n sanastoissa osittaista vastaavuutta on tapana merkitä symboleilla ~, < ja > (ks. Kalliokuusi & Seppälä 1999: 82). Koska Sanastokeskus TSK:n sanastot eivät ole erityisesti kääntäjille laadittuja, niissä ei ole keinotekoisia vastineita, vaan puuttuvan termin paikka jätetään tyhjäksi. (Sanastotyön käsikirja 1988: 138). Koska Suomalais-venäläinen metsäsanakirja laadittiin nimenomaan kääntäjien tarpeisiin, siinä ilmaistiin osittaisen vastaavuuden lisäksi myös vastineen keinotekoisuus. Merkintäkeinona oli kynää esittävä symboli ja mahdollisen asiantuntijan sukunimi.

Lähtökielisellä termillä voi olla useita vastineita: synonyymisiä termejä, erilaisia osittaisia ja keinotekoisia vastineita. Yksiselitteisyyden vuoksi käänöksessä kannattaa kuitenkin käyttää johdonmukaisesti samaa vastinetta. Silloin käänöksen lukija tietää, että viitataan samaan käsitteeseen. Poikkeuksena voi olla termin lyhyen muodon käyttö pitkän muodon rinnalla, esim. *lohko* (*hakkuulohko*) tai *kylvö* (*metsänkylvö*).

² Neuvostoaikana valmistavassa tiedekunnassa annettiin opetusta ulkomaalaisille, lähinnä venäjän kielessä, jotta he sen jälkeen pystyivät aloittamaan varsinaiset korkeakouluopinnot. Nykyisin valmistavat tiedekunnat ovat muuttuneet lähinnä valmennuskurssien kaltaisiksi.

4 Kääntäjän tiedonlähteet

Sanakirjojen ja termipankkien lisäksi tietoa löytyy nykyisin myös käännosmuistiohjelmissa, joihin tehdyt käännökset tallentuvat. Käännosmuistista on hyötyä nimenomaan termien käytön suhteen – sekä yhdelle kääntäjälle että vielä enemmän kääntäjätiimille, sillä niiden avulla pystytään yhtenäistämään käytettävät vastineet. Valitettavasti myös huonot vastineet voivat helposti vakiintua käyttöön.

Tärkeä tiedonlähde ovat myös asiantuntijat, niin lähtö- kuin vastinekielisetkin. He voivat vastata esimerkiksi kysymyksiin, miten tiettyä käsitettä nimitetään vastinekielessä tai – jos vastinetta ei ole – miten sitä voisi nimittää. Lisäksi kääntäjät lukevat ns. rinnakkaistekstejä eli aitoja (kääntämättömiä) vastinekielisiä tekstejä samalta erikoisalalta, samasta aihepiiristä ja mahdollisuuksien mukaan myös samasta tekstilajista kuin lähtötekstit. Itse asiassa kääntäjä joutuu lukemaan kyseisen erikoisalan tekstejä molemmilla kielillä, sillä hän tuskin tuntee ammattitermistöä ja -käsitteistöä kovin hyvin lähtökielelläkään. Menetelmä vie aikaa, mutta tuottaa luotettavia tuloksia. Kääntäjä saa tietoa paitsi siitä, miten näissä kielissä mitään käsitettä nimitetään, myös siitä, millaiset käsitteiden suhteet ovat ja millainen ylimalkaan on kyseinen erikoisala. Tutustuminen käsitesuhteisiin ei välttämättä ole kovin tietoista, sillä kääntäjällä tuskin on aikaa järjestelmälliseen käsiteanalyysiin ja sanastotyöhön. Mutta mitä paremmin hän tuntee terminologian teoriaa ja hallitsee sanastotyön periaatteet, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on saada selkeä kuva tekstissä käsiteltävän alan käsitteistöä ja erikielisten termien vastaavuudesta. Kääntäjänkoulutukseen kuuluukin yliopistossa kuin yliopistossa vähintään peruskurssi terminologiasta ja sanastotyöstä.

Internet ja sähköiset korpuukset ovat mullistaneet kääntäjän elämän rinnakkaistekstien saatavuuden suhteen. Ainakin kääntäjäopiskelijat käyttävät Internetiä ehkä tärkeimpänä lähteenään (ks. Kivilehto 2006). Internetistä on hyötyä sekä lähtötekstin ymmärtämisessä että vastineenhaussa. Jos kääntäjällä ei ole selvää käsitystä siitä, mitä käsitettä lähtökielinen termi vastaa, Internetistä löytyy todennäköisesti ainakin määritelmän sirpaleita, esimerkiksi tietoa siitä, mikä on kyseisen käsitteen yläkäsite tai vieruskäsite. Vastineita taas voi etsiä esimerkiksi panemalla hakusanaksi jonkin lähikäsitteen vasti-

neen, jos sellainen on tiedossa, sillä on todennäköistä, että lähikäsitteiden termit esiintyvät samassa tekstissä. Muita mahdollisia hakusanoja ovat lähtökielisen termin kollokaattien luontaiset vastineet (Probirskaja-Turunen 2005: 98–133) tai ns. aavistustermit eli vastinekielessä mahdollisesti käytettävät termit. Aavistusterminä voi toimia esimerkiksi lähtökielisen termin suora vastine. Esimerkiksi termin *yrityskiihdyttämö* suora vastine *enterprise accelerator* tuotti Google-hakuohjelmalla 2,5 miljoonaa osumaa. Tosin *business accelerator* vaikutti vieläkin vakiintuneemmalta. Internetistä löytyy tietoa myös termien frekvensseistä. Tämä voi olla tarpeen esimerkiksi ratkaistaessa, mikä synonyymisistä vastinevaihtoehdoista valitaan; yleisempi termi on todennäköisesti suositeltavampi.

Termien poimintaan on olemassa myös erityisiä terminpoimintaohjelmia³, mutta tulokset ovat tähän asti vielä olleet vaatimattomia. Ohjelmilta jää termejä tunnistamatta, eli niiden saanti on alhainen. Toisaalta ne keräävät runsaasti roskaa, eli niiden tarkkuus on heikko. (Pasanen 2009: 49–50, 128–129, 139–140.) Tavoitteena on kuitenkin kehittää sellaisia sähköisiä työkaluja, joiden avulla teksteistä pystyttäisiin poimimaan luotettavasti sekä termejä että tietoa käsitteistä ja niiden suhteista (ks. Pasanen 2009).

5 Lopuksi

Kääntäjä kuin kääntäjä tekee vastineenhaun ja vastineenmuodostuksen pohjaksi jonkinlaista käsiteanalyysia, vaikkei ehtisikään paneutua siihen kovin perusteellisesti tai ei välttämättä edes tiedostaisi sitä tekevänsä. Kääntäjänkoulutuksessa järjestetäänkin terminologian ja sanastotyön kursseja ja tehdään myös terminologisia tutkielmia. Edustamassani oppiaineessa eli venäjän kääntämisessä on Helsingin yliopistossa tehty terminologisia pro gradu -tutkielmia esimerkiksi seuraavilta aloilta: metsänuudistus, puutavaran pinomittaus, metsäpatologia, kontin kulku satamassa, rikosten seuraamukset, rikosprosessi, siviiliprosessi, jätehuolto ja vakuutukset. Terminologian teorian ja sanastotyön menetelmien tunteminen auttaa myös ammatissa toimivaa kääntäjää

³ Tällaisia ovat ainakin kaupalliset termintunnistushjelmat NaviTerm 2.0 ja MultiTerm Extract. Jälkimmäinen poimii myös venäläisiä termejä. (Pasanen 2009: 106–108.)

hahmottamaan selvemmin terminologiset vastineongelmat ja myös laatimaan omiin tarpeisiinsa järjestelmällisempiä ja muutoinkin laadukkaampia sanastoja.

Lähteet

- Ahlsved, Karl-Johan, Hugo Mandeville & Kim von Weissenberg (toim.) (1979). *Lexicon Forestale. Metsäsanakirja*. Työvaliokunta: Paavo Aro, Olli Makkonen, Peitsa Mikola & Yrjö Vuokila. Porvoo: WSOY.
- Grichina, Inna (2008). Parlamentskie vybory Rossii i Finljandii. Sopostavitel'nyj analiz utverdivšihsjä terminov. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Käännöstieteen laitos.
- Kalliokuusi, Virpi & Katri Seppälä (1999). Vastinetyö. *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*, 77–90. Tekniikan Sanastokeskus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kivilehto, Marja (2006). ”Kokeilin googleen eri vaihtoehtoja”. Kääntäjäksi opiskelevien tiedonhaku-prosessista. Verkkojulkaisussa *Tiedonhankinnan ja ongelma-perustaisen oppimisen konferenssi. Tampere 6.–7.6.2006*. Saatavilla: <http://www.uta.fi/eduta/probell/seminars/2006/kivilehto.pdf>.
- Kudashev, Igor (2000). *Suomalais-venäläinen sosiaalialan sanasto*. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.
- Lehtinen, Sini (2004). Kiinniottaminen, pidättäminen, vangitseminen. Suomalaista rikosprosessin käsitteistöä venäjäksi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Käännöstieteen laitos.
- Pasanen, Päivi (2009). *Merenkulun turvallisuuden koetinkiviä. Terminologisen tiedon poiminta teksteistä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, slavistiikan ja baltologian laitos. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5673-4>.
- Poikonen, Pasi (2009). Miten yhteiskuntajärjestelmä vaikuttaa metsälliseen ajatteluun Suomessa ja Venäjällä? Teoksessa: *Puusta katsoen. Metsäterminit ja metsäsanakirjan laadinta*, 47–57. Käännöstieteen laitoksen julkaisuja VII. Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Probirskaja-Turunen, Svetlana (2005). *Korpusvetoinen juridinen kääntäminen*. Lisensiaatintutkielma. Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos. Saatavilla: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/lisuri00033.pdf>.
- Sanastotyön käsikirja. Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät* (1988). SFS-käsikirja 50. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus, Suomen Standardisoimisliitto SFS.
- Suomen kielen perussanakirja* (1990). Ensimmäinen osa A–K. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus.
- SVMS = *Suomalais-venäläinen metsäsanakirja. Finsko-russkij lesnoj slovar'* (2008). Toim. Inkeri Vehmas-Lehto & Aleksandr Gerd. Tekijät: Irina Kudasheva & Igor Kudashev. Helsinki: Metsäkustannus.
- Venäläinen, Martti & Seppo Ruotsalainen (2008). Metsänjalostuksen jälkeläiskoetulosten käsittely: mallitapauksena Suomen mäntykoheet. *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2008, 197–198. Saatavilla: <http://www.metla.fi/aikakauskirja/full/ff02/ff022195.pdf>.